

Марія Власова,

бакалавриня кафедри
«Кієво-Могиллянська школа врядування імені Андрія Мелешевича»,
Національний університет «Кієво-Могиллянська академія»
m.vlasova@ukma.edu.ua

Владислав Мірошніченко,

науковий керівник,
старший викладач кафедри
«Кієво-Могиллянська школа врядування імені Андрія Мелешевича»,
Національний університет «Кієво-Могиллянська академія»

КОГНІТИВНА ДЕОКУПАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Від початку російсько-української війни Україна зіштовхується з масштабним викликом — тимчасовою окупацією частини своїх територій. Це передбачає не лише звільнення територій та людей, а й розроблення результативної політики їхньої подальшої реінтеграції. Розробка таких політик має відбуватися ще до моменту деокупації, адже процес повернення територій потребує завчасної підготовки. В останні роки держава зробила важливі кроки у цьому напрямі: ухвалено Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, Стратегію когнітивної деокупації Криму, а також Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Разом із тим, поняття когнітивної деокупації залишається новим і використовується лише в одній стратегії, що зумовлює потребу в його теоретичному осмисленні та практичному наповненні. У дослідженні я маю на меті проаналізувати

сутність і роль когнітивної деокупації як інструменту реінтеграції та визначити основні напрями її реалізації.

Поняття «когнітивна деокупація» визначене у Стратегії когнітивної деокупації Криму, розробленій Представництвом Президента України в АР Крим. Відповідно до документа, «когнітивна деокупація – це комплекс стратегічних, оперативних і тактичних заходів, спрямованих на адаптацію цінностей та світогляду населення до умов відновлення українського суверенітету, подолання наслідків пропаганди та формування проукраїнського суспільного мислення» (Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2023). Зміст цього поняття пов'язаний зі спорідненими термінами. До прикладу, когнітивна деколонізація, за Ретою Марутян, означає звільнення свідомості від імперських наративів (Лавришин, 2024). Нгугі ва Тхіонго тлумачить деколонізацію свідомості як відмову від нав'язаних колоніальних моделей через повернення до власної мови та культури (Thiong'o, 1989). Отже, ці процеси мають спільну мету: звільнення свідомості від колоніальних і пропагандистських впливів. Проте когнітивна деокупація має більш прикладний характер, адже спрямована на практичну реінтеграцію людей у суспільно-політичний простір України.

Формування політики когнітивної деокупації здійснюється в межах ширшої державної стратегії. Її нормативну основу становить Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який визначає статус таких територій та гарантує права громадян (Верховна Рада України, 2014). Закон заклав базові принципи підтримки зв'язку з громадянами через освітні та інформаційні механізми.

Наступним документом стала Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя. Вона визначає дипломатичні, культурні, інформаційні та соціально-економічні напрями політики повернення (Президент України, 2021). У Стратегії акцентується на необ-

хідності протидії російській пропаганді та підтримці української ідентичності.

Безпосередньо поняття «когнітивна деокупація» системно закріплено у Стратегії когнітивної деокупації Криму. Документ сформулював п'ять базових принципів: захист прав людини, рівності та гідності; впровадження правосуддя перехідного періоду; інклюзивність і прозорість процесів; гармонізація міжетнічних і міжрелігійних відносин; євроінтеграційний курс (Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2023). Ці принципи свідчать, що когнітивна деокупація є комплексною трансформацією суспільної свідомості, спрямованою на відновлення довіри до держави. Водночас, попри наявність концепцій, практичні механізми залишаються на етапі формування. Станом на 2025 рік не затверджено офіційного плану заходів виконання Стратегії, що свідчить про необхідність переходу від декларацій до імплементації.

Світовий досвід показує, що подолання наслідків окупації потребує глибокої когнітивної трансформації суспільства. Прикладом є досвід Німеччини, яка мала досвід декомунізації після об'єднання у 1990 році. Водночас цей кейс є прикладом неврахування психологічного аспекту: східним німцям нав'язувалась думка про їхнє минуле як суцільно негативне, що призвело до почуття меншовартості та політичного розколу (Ваннек, 2020).

Практичний інтерес становить також досвід Руанди, яка після геноциду 1994 року впровадила політику національної єдності та примирення. Уряд заборонив використання етнічних ідентифікаторів в офіційних документах та запровадив освітні програми, спрямовані на виховання молоді в дусі миру, толерантності та спільної історії, що допомогло подолати розділення суспільства (Семчинський, 2021).

До сильних сторін політики когнітивної деокупації належить наявність стратегічних документів і підтримка суспільства, до слабких — відсутність координації та кадровий дефі-

цит. Можливості полягають у міжнародному партнерстві, тоді як загрози пов'язані з продовженням дезінформаційного впливу РФ та низькою довірою до інституцій.

На основі цих тверджень сформульовано практичні рекомендації для подальшої розробки політики:

- Освітні програми. Впровадження державних програм медіаграмотності та критичного мислення.
- Підтримка мови та культури. Розробка програм з популяризації української мови та культури на деокупованих територіях.
- Підготовка людського капіталу. Інвестування у підготовку фахівців із соціальної психології та постконфліктного менеджменту.

Результативна реалізація політики когнітивної деокупації потребує синергії з інформаційною, освітньою, культурною та безпековою політиками. Лише міжгалузевий підхід здатен забезпечити сталу реінтеграцію. Когнітивна деокупація постає як ключовий елемент сучасної політики реінтеграції. Її сутність полягає у відновленні зв'язку громадян із національним ідентифікаційним простором та формуванні ціннісної спільності на основі демократичних принципів і європейського вибору.

У перспективі когнітивна деокупація має стати невід'ємною частиною комплексної державної політики. Її результативність визначатиметься здатністю держави забезпечити єдність суспільства, справедливість перехідного періоду та збереження національної ідентичності в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

Ваннек, Л. (2020, 3 жовтня). Німеччина 30 років разом. Але чому там досі є «східняки» й «західняки». Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/trydtsyat'-rokiv-vozz-yednannya-nimechchyny/30864996.html>.

- Лавришин, Ю. (2024, 2 квітня). Когнітивна деколонізація: боротьба за свідомість за допомогою культури та релігії. detector.media.<https://detector.media/infospace/article/224923/2024-04-02-kognityvna-dekolonizatsiya-borotba-za-svidomist-za-dopomogoyu-kultury-ta-religii/>.
- Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. (2023). Стратегія когнітивної деокупації Криму. <https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Stratehiia-kohnityvnoi-deokupatsii.pdf>.
- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. (2014). Закон України № 1207-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». (2021). Указ Президента України № 117/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>.
- Семчинський, К. В. (2021). Особливості постконфліктного примирення і розбудови миру в руанді. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 8, 76–84. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249020>.
- Thiong'o, N. W. (1989). *Decolonising the mind*. James Currey Ltd. https://docdrop.org/ocr/download/Ngugi_DecolonizingCh1-v26wf_ocr.pdf.